

ORÐ OG ULL

Staddur inni á eini kaffistovu í Keypmannahavn hevur Hanus Andreassen gjørt sær nakrar tankar um bókmentaliga nalvaskoðan, søguloysi og frælslyntan fjølmiðlapolitikk

CAFE CLASSE er ein lítillátin kaffistova í Rósingarðinum, ikki langt frá Nørre-port. Undirritaði hevur leitað inn hagar ein fyrrpart seinast í mai. Summarvarmin er horvin. Eitt kølið sirm sandrast niður yvir býin. Tá er gott at koma undir tak.

Eg seti meg at blaða í eini bók, eg beint nú havi fingið hana hjá Busck: »Konur hjá Heindriki VII« eftir Antoniu Fraser. Tær fara framvið – Catherine úr Aragon, Anne Boleyn, Jane Seymour ... Summar teirra bæði lærar og málkónar. Tað var søgundar spei, at tvær teirra máttu láta lív, tí at kongur vildi hava ein son. Og tá ið avtornaði, bleiv dóttur hansara – Elisabeth I – skilabesti og lærdasti monarkur, Ongland nakrantíð hevur havt.

Bókin verður lögð til viks, og tankarnir reika aftur íggjøgnum vikuna. Sum farin er. Orð í Nord eitur tað bókmentliga tiltakið, eg havi verið á. Ein stevna, har høvundar úr Norðurlondum luttóku, fyriskipað av blaðnum Politiken og tíðarritinum Nordisk Litteratur. Føringurin Jóanes Nielsen og íslendingurin Einar Már Guðmundsson smæddu seg ikki burtur í hesum valdrammannaliði. Viðhvørt tykist tað, sum tær norðurlendsku útjadrarjótunnar eiga onkra kvæma og friska keldu, sum fær modernismuna at virka lítleysa og vatndeyva. Sum ræstur fiskur aftur imóti fiskabollum.

Eg hevði hesa sømu kensluna, tá eg stóð inni í bingjuni hjá Tróndi Paturssyni úti á Indíakeini. Knappliga hevur tú ikki longur fast undir føti, rundan um teg er – allar vegir – eitt endaløysa av speglmyndum. Sum hevur listamaðurin hingið í línuni niður úr Trøllhøvda og brádliga fingið hug at endurskapa ta søguliga dómkirkuja, í øllum sínum veldi og glansi – beint her, í leysum lofti...

Her kemur mótsøgnin inn í myndina. Keldan er bara klár og frísk, so leingi hon onkursvegna hevur samband við umheimin. Listamaðurin Tróndur Patursson er óhugsandi úttan hansara víðfarna kosmopolitismu. Og taka við tað føroyska undirvisingarmhvørvið sum heild, er hann atypiskur. Gjøgnum okkara undirvisingarmentan gongur sum ein reyður tráður, at bara tað er føroyskt, sum landafrøðiliga er avmarkað til henda litla blettin á heimskortinum. Vit eru hött av eini nalvaskoðan, sum – av tí at hon eisini er søguloysi – er perspektivleys og atomiserað.

Ein avleiðing er tann, at okkara næmingar – í skúlum og á setrum – sita og granska antin avoldaðar ella virðisleysar føroyskar bókmentir, bara tí tær eru **føroyskar**. Nevndi nakar Shakespeare? Slíkt hevur ongan áhuga. Men var yrkjarin úr Stratford-upon-Avon ein gæggufiskari av Morskranesi, so hevði pipan fingið eitt annað ljóð. Og tað hevði ikki verið verri, um hann sum skald bara var ein skuggi av Morten Korch. Næmingarnir á skúlum og setrum høvdu tá í glæsiligum ritgerðum viðgjørt kommatittileikan í hansara replikkum.

Hetta er sjálvandi alt ein stór misskiljing. Ein tjóð verður bara ein tjóð í orðsins sonnu merking í tí løtu, hon hyggur út um seg sjálva og fevnir heim. Michel de Montaigne er – so skjótt hann er umsettur – er dyraarari partur av føroyskum bókmentum enn gamlir høvundar, sum verða rópt stórmenni, hóast teir bara eru fótnotur.

ER HENDA andaliga nalvaskoðanin annað høvudseyðkenndi fyri hugburðin í føroyskari skúlamentan í dag, so er søguloysi hitt eyðkenndi. Vanliga verður sagt, at andstøðan til søgu sum lærugrein og kunneikakeldu kom við undgömsuppreistrinum. Eg var sjálvur við í hesi rørlu, men minnst meg ikki hava havt nakað stykni til søgu, tvørturímóti. Men kanska hava – av hægri stað – onkrir strategar lagt alt vísiliga til rættis. Og føroysk skúlafólk – sum tykist at hava ilt við at hugsa sjálvstøðugt – hava so bara aktað.

Tann áhugaverdasta og týðningarmesta lærugreinin varð skorin burtur úr tímaætlanini. Ein kann fáa ilt av bara at hugsa um, hvussu mong dyrabar upplivisir og hvussu nógv andaliga kjølfestir føroyskur skúlaskepur her søplaða burtur. Og tankavekjandi er tað, at at kalla eingi føroysk skúlafólk hava funnist at hesi gongd. Soga er nevniliga av øllum lærugreinum tann, sum kann fáa barnaeygð at glóga og barnahugin at víkasta.

Og tá væl at merkja ikki hagtøl ella hugmyndafroði ella abstraksjónir. Men tann hugtakandi frásøgnin um veruligar hendingar. Spartakus-uppreisturin, Jeanne d'Arc, Moskva-rættarmálini. Veruleikin er til. Søgán fór fram. At hon viðhvørt skal endurskoðast, sigur seg sjálv. Men at læra mytur og glansmyndir er betri enn einki at læra. Tí tær fyrru eru næmingum ein lopfjøl úl – kritiskt – seinni at skapa sína egna heimsmynd. Burtur úr tí seinna kemur ómentan og analfabetisma og tótleiki.

Tá ið eg sjálvur skal royna at skilja søguloysi sum undirvisingarligt aðalmál, havi eg ilt við ikki at sigga tað í einum víðari samanhangi: sum part av einum anda millum skúlafólk, sum tykist at fevna um tað tilvildarliga, tað óskipaða og tað ótøkliga. Eftir mínum tykki byrjar øll sonn undirvising við tí tøkliga, kunneika um staklutir. Tað átti – fyrri at taka eitt dømi – at verði ein sjálfvígja, at føroysk børn, tá tey fara úr skúlanum, kenna 10 føroysk blomstur, 15 føroyskar fuglar og allar bygdir í Føroyum.

Tað tøkliga hevur virði í sjálvum sær. Samstundis er tað einasti sanni vegur til yvirritið og abstraksjónina. Tað tykist, sum mong føroysk skúlafólk ikki hava skilt hetta. Viðhvørt tá ið tú hoyrir hesi fólk – ofta skúlaleiðarar við eini sálarfrøðiligi ella pedagogiskari útbúgving –

greiða frá skúlans innihaldi og stavnaldi, kunnu tey minna um jólamenn, sum hava óvotið seg av vatti. Tað eru tað ikki orð sum koma út úr teimum – men ullalagdir av ótøkiligleika.

Tað er tíð uppá at sleppa hesi sokallaðu progressiva námsfrøði, sum er endað sum tað reina afturhald. Her veksur ein kápu-kona. Har flygur ein drunnhviti. Nú syngja vit sálmin »Yndislig, fógur«. Til næstu ferð duga tit hann uttanat. Eg skal fortelja tykkum innihaldið í Margretu-kvæðinum. So spæli eg tað fyrri tykkum. Um ein mána kvæða vit 20 orindir. Ein ask æt Yggdrasil, ein gudinda æt Freya og ein keisari Karlamagnus. Nú læra tit at smíða eina bókahl. Hetta er skúli. Hitt er tann pedagogiseraði fjasiskúlin.

Í ROYND og veru tykist her at vera talan um eina samangreipn av tveimum at visa seg ósamberiligum rákum. Eini perspektivleysari, keðiligan, turgeldari, lokalrættaðari nalvaskoðan. Og eini søguloysari dekonstruksjón. Kanska er hetta seinasta ein frukt av tí, sum Koestler gamli á sinni rópti »tað franska krímið«. Snobbarið fyrri fremmandgjørðum spekingum sum Barthes og Derrida.

Vit eru tjóðskaparlig, men kenna ikki okkara egnu røtur. Vit eru modernað, men hava ikki ansað eftir, at øll framkomin og modernað samfeløg runda um okkum dyrka ta konkretu vitanina. Vit eru ov fin til at vera konkret. Men fuglurin, sum í øðrum londum lættir sær á við nýggjum hugskotum, situr hjá okkum fjadursúr. Hetta er grundin til, at okkara næmingar flegja á útendskar eftirskúlar.

Tí aftrat teimum fyribrigdum, eg havi nevnt, kemur tað trýja: eitt lyndi til dólskni og leti, ein undarlaga lala-kendur hugburður, sum tykist at rína við alla-staði. Ivaleyst kemur hetta m.a. av, at vit liva í einum landi við ongari kapping. Tann konstruktiva ákoyring, sum er úrslitið, har fleiri stovnar hava eyguni eftir hvørtjum øðrum, finst ikki her. Tá staðan er soleiðis, má tann einstaki vera sín egni dómari og ákoyrari. Hetta er torført, men soleiðis eru treytirnar. Tað er hann viðhvørt og vitur finast her úrmælingar. Men viðhvørt hevur tú varhugan av, at her er tann einstaki sín egni doyvari. Og kritikkur er ikki veldisámdur. Spurningurin: Er staðin nóg høg? – á skúlum, lærarskúlum, hægri skúlum og setrum – verður ikki settur. Tí leiðarar og fyriskiparar hava gjørt púra greitt, at kritikkur er ikki loyvdur. Vit hava tryggjað okkum so væl og so vísiliga, at ein og hvør uppreisn frammanundan er niðurbard.

EIN AV rötunum til vanlukkuna er kanska fyribrigdið »misskilt demokratisering«. Vit – t.e. skúlafólk og mentunarligir fyriskiparar – eru so bangin fyrri at stinga út í kortið og seta krøv og so fús at lova einum ávisum ruðuleika, at okkara demokrati endar sum eitt nýtt, øðrvísi slag av despoti. Harðræði teirra óupp-lýst. Valdið hjá teimum evnaleysu forheringunum. Í skúlastovnum sum í sam-felagnum.

Vit hava tey seinastu 2–3 árin havt eitt slag av orðaskifti um fjølmiðlapolitikk. Og merkiligur hevur tað verið at sæð gamlar, stivrendar marxistar – undir liðini á ótolnum evangelistum – krevja eina frælsari skipan á fjølmiðlaðinum. Teimum á baki eru politikarir komnir, eisini teir vinstrumegin. Allir eru modern-

aðir og frælslyntir og krevja liberalisering.

Hesin hugburður avdúkar eftir mínum tykki fleiri ting. Fólk tosa og skriva, sum vóru Føroyar eitt stórveldi og ikki ein landafrøðiliga steipirra og ein siðmenningarligur avrókur (sum tær í roynd og veru eru). Í øðrum lagi avdúka sjónar-míðni, at fólk ikki høma, hvat ein fjølmiðil er, og hvørji krøv eiga at verða sett til ein slíkan stovn.

Verri enn tað. Tey avdúka eina óhugnaliga vanvörðing fyri sjálvum fjølmiðla-arbeidinum. Alt skal vera demokratiskt. Tí øll duga jú alt. At ditta sær at tosa um fakligan serkunneika er jú at háða tey, sum ikki duga. Tí skal eingin serkunneiki vera. Og ein og hvør óupp-lýstur Jenis ella Bill skal hava rætt til at gera sín egna persónliga fjølmiðil, har hann eitt nú kann krevja, at býurin Tórshavn verður undoyptur til Jesusville.

Fekk slíkt frælslyndi alment gildi, átti hvør hárskeri ella múrari at fingið fría atgongd til at framt skurðviðgerðir á Lands sjúkrahúsinum. Tí – skulu vit ikki hava demokrati? Og – duga ikki øll alt?

Ein kann undrast á, at UF og SVF eru so fræg sum tey eru. Men sannleikin er tann, at okkara fjølmiðlar eru ikki enn komnir upp á eitt norðurlendskt støði. Tað, sum manglar, er tað sonevnda framleislulíðið. Tann stovnur, sum víðger tilfarid og gevur tí eina dygdargóða muskalska og upplestrarliga fyrirreiking. Velur sjónleikarar og sær til, at málslig úttala er klár og listarlíg. At skapa hetta líðið krevur pengar og eina ávísu mentunarliga síðvenju. Slíkt kann taka ár á bygging upp.

At tosa um liberalisering, áðrenn hetta er gjørt, er hópisleys. Slíkt tala avdúkar, at okkara politikarar og fjølmiðlafrøðingar ikki vita, hvat fjølmiðlamentan er. Vit sleppa nevniliga ikki undan – í skúla-viðurskiftum sum á fjølmiðlaðinum – einum ávisum eliterum veftri. Nøkur eiga at vita og duga betri. Ein mentað tjóð eigur at hava fólk, sum vita, hvat innihald – eisini í neyvari merking – eitt nú skúlin skal hava. Tað kann ikki latast upp í hendurnar á tilvildarligum bygdaráðum. Ein fyrirtreyt fyrri at sleppa at driva ein fjølmiðil er fakligur kunneika. Um vit demokratisera hann burtur, seta vit á stovn harðræði teirra óupp-lýstu og anti-demokrati teirra mentunarleysu.

MEN NÚ eru vit komin langt burtur frá Catherine úr Aragon og Tróndi Paturssyni. Hvat hava tey bæði í felag? Kanska tað, at Tróndur onkursvegna er barn av 16. öld, ein forvitin, renaissancekendingur Walter Raleigh. Tað hevur regnað, men nú er illurt, og regnskjalini fækka úttan-fyrri. Sambært donskum bløðum hevur listaverkið hjá Trónda fingið Føroya umdømi at kvinka uppfeitt. Sum eg fari á fótur, hómi eg eina utopi, har pláss er fyrri søguni um Onnu úr Cleves og Katherine Howard, og har tey listafólk, sum óstuðlað bjargaðu Føroya umdømi – eftir at politikarar og eitt vagnulív, dottið um rygg av ovstuðlan, høvdu lagt tað í sor – fáa sømdir. ár 800 setti Karlamagnus, hjálptur av Alkuin, munki úr York, í verk ein mentunarpolitikk í Fraklandi. Vit liva í árinum 1996. Betri seint enn ongantið. Farvæl Café Classe.

Hanus Andreassen